

Макс Штамм — природознавець, дослідник ссавців сходу України

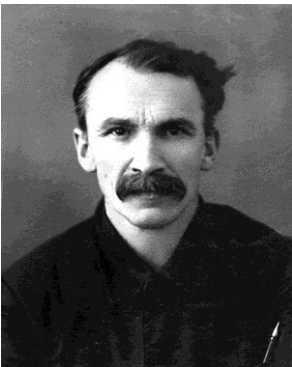
Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Max Heinrich Stamm, a naturalist, researcher of mammals of eastern Ukraine. — Max Heinrich Stamm (1893–1973?) was a researcher of the fauna of the Donets, an active member of the Scientific and Local History Club for the Study of the Siversky Donets as well as the Scientific Society of the Donets Region in Luhansk. He was a member of expeditions to study vertebrates of the basin and floodplain lakes of the Donets, was author of important publications about the Russian desman and the long-eared hedgehog. In 1942–1946, he was politically repressed on ethnic grounds (exile to Bogoslovlag), after which he spent the rest of his life in a settlement in the steppes of Kazakhstan, where he taught.

Біографічні деталі

Макс Генріх Штамм народився 1893 р. у м. Ізюм Харківської обл. Мав брата й сестру. Випускник Луганської гімназії (бл. 1911 р.) та Харківського університету (1912–1916). Мав хрест Чугуївського училища (1916?). У 1916+ рр. був на фронті, 1916 р. поранений. З 1923 р. в Луганську. За відомостями з історії Луганського машинституту, у 1929–1930 рр. завідував хімлабораторією (його фото в лабораторії є й пізніше, зокрема ~1940 р.).

Дружина з дочкою (Наталія 1925 р.н.) все життя були в Луганську. Брат Ричард згодом жив в Авдіївці (?), сестра вислана до Сибіру. За його табірними анкетами: «Соціальне походження: службовець. Освіта: вища закінчена. Національність: німець. Партийність: безпартійний. Професія: хімік-аналітик. Вирок: мобілізація в трудову армію. Ким мобілізований: Ворошиловградський РВК, 27.03.42. Місце відбування: Богословлаг. Вибув: 19.04.46, за станом здоров'я»¹. Після таборів потрапив на поселення в Акмолинську обл. Казахстану (с. Константиновка), де вчителював як хімік і математик до глибокої старості. Побував у Луганську у дочки у ~1963 р. Помер на початку 1970-х, після невдалої хірургічної операції.

Рис. 1. Макс Штамм у віці бл. 40 років. Фото передане автору з сімейного архіву, орієнтовно зроблене 1933 р.

¹ Джерело: «Книга пам'яті радянських німців — в'язнів Богословлага» (рос.; див. також далі).

Ключові доробки в галузі теріології

Свою діяльність М. Штамм розпочав керівником біологічної секції Гуртка з вивчення Дінця¹. Надалі він реалізовував себе в рамках Донецького наукового товариства, членом якого був з принаймні 1926 р. У виданні «Праці Наукового товариства на Донеччині в м. Луганському» (Вип. 1, 1928) є Реєстр членів товариства станом на 1.05.1928, де в розділі «Дійсні члени» є запис: «Штамм Макс Генрихович, спеціальність: природознавство».

Однією з перших теріологічних публікацій стала стаття з описом знахідок їжака вухатого (*Hemiechinus auritus*) в окол. Луганська у 1926 р. (Аверін & Штамм 1927). Окрім цього, двох їжаків він передав до Харківського зоопарку). З Харківським ІНО він і вирушив в експедицію по Дінцю.

Його інтерес до Дінця визначався цінністю заплавлених озер, і 1927 р. він став учасником експедиції по Дінцю. За її планом він займався пошуками хохулі та колекціонуванням хребетних, збирав матеріали з живлення птахів та ссавців (Фадеев 1930). Експедиція пройшла від Чугуєва до Лисичанська 390 км, ще 150 км М. Г. Штамм пройшов берегом (Атемасова 1999). Відомою є його стаття про поселення хохулі (*Desmana moschata*) в околицях Серебрянки (Штамм 1930). Це став опис найпотужнішого й найбільш життєздатного поселення цього реліктового виду, чому надалі приділяли увагу й інші.

Є вказівки на те, що Макс Штамм збирав колекції. Та, в одному із нарисів іхтіологів вказано на зразок білоочки (*Ballerus sapa*) з Дінця в МПХУ (№ 6878), зібраний М. Штаммом 1928 р. Описані два зразки хохулі в МПХУ (Ілляхін 2015) з Серебрянка влітку 1928 р. (№ ІФ 713–714, 8.06.1928, оз. Гниле; 14.06.1928, оз. Зимовне), як припускається, також могли бути зібрані Штаммом. Відомі згадки ще двох хохуль, доставлених В. Аверіну навесні 1928 р. з Рубіжанського райвідділу ВУСОР (Фадеев 1930), — саме літні, тому варто припустити, що їх міг доставити М. Штамм.

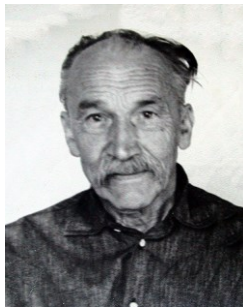

Рис. 2. Макс Генріх Штамм — фото у віці 23 (офіцер) та 70 (заслання) років (1916 та 1963 рр.). Фото з родинного архіву, за сприяння його онука М. Баєвського. На першому фото ідентифіковано нагрудний знак Чугуївського військового училища (1913 р.), друге фото зроблено у засланні, на поселенні в Казахстані.

¹ Повна назва — «Науково-краснзавчий гурток з вивчення середньої течії Донця», створений 1924 р. під егідою Центрального бюро краснзавства при ВУАН, його головою був С. Локтюшев. 1927 р., після його призначення директором «Донецького соціального музею» гурток увійшов до складу музею. Результати досліджень гуртка публікували у журналі «Радянська школа».

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Штам був не лише дослідником, але й вчителем, зокрема хімії, яку він викладав і у Луганську, і в засланні. Автору вдалося знайти вебсторінку «Вони були першими! Випускники 1951 р.» на сайті установи «Константиновська середня школа» (Акмолинська обл.). Серед перших викладачів школи відзначений «Штам [sic] Максим Генрихович — хімія, математика».

Ім'я науковця не забуде. Його як репресованого етнічного німця згадано на «Інформаційному порталі російських німців» (<https://bit.ly/34vIjUx> [картка 20438]), у книзі пам'яті радянських німців, що були в'язнями Богословлагу (<https://bit.ly/3Ls6hAu>)¹. Важливу нову інформацію знайдено завдяки пошукам Т. Атемасової й подальшому листуванню автора з онуком Штамма — М. Баєвським, від якого отримано низку важливих деталей і коментарів та серію неоціненних фотографій різного часу.

У пам'ять про дослідника підготовлено нарис у книзі «Орнітологи України» (Атемасова 1999) і відповідні згадки в описі історії становлення зоологічних досліджень на Луганщині (Загороднюк 2013).

Література

- Аверин, В. Г., М. Г. Штамм. 1927. О находении ушастого ежа (*Hemiechinus auritus* Gmel.) на Украине. *Труди Харківського товариства дослідників природи*, 1 (2): 51–53.
- Атемасова, Т. А. 1999. Макс Генрихович Штамм. В кн.: Атемасова, Т. А., И. А. Кривицкий (сост.). *Орнітологи Украины: Биобиблиографический справочник. Выпуск 1*. Харьков, 115.
- Загороднюк, І. В. 2013. Історія формування кафедри зоології (1922–1941). В кн.: В. Д. Дяченко, та ін. (ред.). *Факультет природничих наук: шляхами зростання*. Елтон-2, Луганськ, 142–149.
- Ільяхін, Ю. 2015. Хохуля руська, *Desmata moschata* L., в Музеї природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. *Novitates Theriologicae*, 9: 175–179.
- Фадеев, Н. Н. Отчет о работах Донецкой Научной Экспедиции (в 1927 году). В кн.: *Труди Донецької наукової експедиції. № 1*. Всеукраїнська спілка мисливців та рибалок, Харків, 6–21.
- Шергалін, Е. Э. 2019. Светлой памяти лесовода, орнітолога і педагога Арнольда Робертівича Штамма (1892–1943). *Русский орнітологический журнал*, 28 (1804): 3609–3630.
- Штамм, М. Г. 1930. До відомостей про поширення хохулі (*Desmana moschata* L.) в басейні р. Дінця. В кн.: *Труди Донецької наукової експедиції. № 1*. Всеукраїнська спілка мисливців та рибалок, Харків, 41–44.

ЗАГОРДНЮК, І. Макс Штамм — природознавець, дослідник ссавців сходу України. — Макс Генріх Штамм (1893–1973?) — дослідник фауни Дінця, активний учасник Науково-красознавчого гуртка з вивчення Сіверського Дінця та Наукового товариства Донеччани в Луганську. Був учасником експедицій з вивчення хребетних басейну Дінця (надто заплавлених озер), автор важливих публікацій про хохулю і вухатого їжачка. У 1942–1946 рр. зазнав репресій за етнічною ознакою (Богословлаг), після чого до кінця життя був на поселенні в степах Казахстану, де вчителював.

¹ Богословлаг — підрозділ у структурі ГУЛАГу, створений 15.11.40 для будівництва Богословського алюмінієвого заводу та обслуговування Північно-уральських бокситових рудників. Контингент на 1.10.41 — 14258 осіб, за 1941–1942 рр. тут померло 5937 ув'язнених.